

Вікторія Соколова

кандидат філологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет
ім. Лесі Українки

**ДРАМАТУРГІЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ТЕОРІЇ ДРАМИ
М. ЛАСЛО-КУЦЮК**

Аналізу піддається теорія драми М. Ласло-Куцюк, основні положення якої викладені в її монографічних працях. Характеризуються методологічні підходи М. Ласло-Куцюк в дослідженні світової та української драматургії. Визначається місце драматургії Лесі Українки в концепції дослідниці, особливості літературознавчої рецепції, окреслюються ознаки її драматичної творчості з точки зору компаративістики, інтертекстуалістики, психоаналізу, соціоніки.

Ключові слова: драматургія, теорія драми, соціоніка, Леся Українка, Магдаліна Ласло-Куцюк.

Sokolova V. A. LESIA UKRAINKA'S DRAMATURGY IN THE THEORY DRAMA BY M. LASLO-KUTSIUK.

The subject of our analysis is the theory of drama by M. Laslo-Kutsiuk, the main provisions of which are set out in her monographic works. We also characterize the methodological approaches of M. Laslo-Kutsiuk in the study of world and Ukrainian drama. Further, we determine how Lesia Ukrainka's drama fits with the concepts of the researcher, look at the peculiarities of the literary perception, and outline the hallmarks of the author's dramatic works from the point of view of comparative studies, intertextualistics, psychoanalysis, and socionics.

Keywords: dramaturgy, drama theory, socionics, Lesia Ukrainka, Mahdalyna Laslo-Kutsiuk.

Відомий славіст, румунський літературознавець-україніст, перекладач Магдаліна Ласло-Куцюк активно вивчала українську класичну та сучасну літературу і залишила низку фундаментальних досліджень («Питання української поетики»,

«Велика традиція: Українська класична література в порівняльному висвітленні», «Шукання форми: Нариси з української літератури ХХ століття», «Засади поетики», «Вогонь і слово: Космогонічний міф на Україні», «Боги світла і боги темряви», «Ключ до белетристики»), які стали вагомим внеском у розробку багатьох теоретичних питань та в дослідження українського національного мистецтва слова. У своїх працях М. Ласло-Куцюк продемонструвала ефективність різних раніше мало використовуваних щодо української літератури методів аналізу – герменевтичного, психоаналітичного, інтертекстуального, соціонічного тощо.

Про вагомість теоретичного та літературно-критичного доробку М. Ласло-Куцюк писали І. Бетко, Т. Носенко, М. Ониськів, В. Просалова, О. Романець, Я. Роман-Мельничук, С. Ткачук, М. Яценко та ін. Увага зверталася на визначення місця її досліджень у контексті румунського літературознавства, української діаспори, загальної української теорії та історії літератури. Заслуговують на увагу й відгуки на окремі монографії та статті М. Ласло-Куцюк, зокрема на дослідження літературної спадщини Т. Шевченка та її рецепції в Румунії. Актуальним залишається питання місця і значення драматургії Лесі Українки в теорії драми М. Ласло-Куцюк.

Яких би питань теорії літератури не торкалась дослідниця, вона послідовно звертається до поетичної та драматичної творчості Лесі Українки. Прикладами із творчості української письменниці М. Ласло-Куцюк ілюструє свої міркування щодо метафорики, звукових засобів художньої виразності, способів виразу авторської позиції тощо. Навіть у дослідженні творчості Т. Шевченка на тлі його доби вона згадує Лесю Українку як засновницю української ідеологічної трагедії. У викладі своєї теорії драми дослідниця звертається до різнобічного аналізу драматургії Лесі Українки з метою підтвердження своїх концептуальних положень, водночас, вона спирається на міркування Лесі Українки, висловлені в її статтях «Міхаель Крамер», «Современная общественная драма» та інших. Її новаторський підхід полягає у використанні актуальних на той час методів дослідження. Метою статті є визначення місця драматургії Лесі Українки в теорії драми М. Ласло-Куцюк.

Найбільш систематизовано теорія драми М. Ласло-Куцюк викладена у розділах «П'єса як структура» монографії «Засади поетики», «Породження тексту у драматургії» монографії «Ключ до белетристики». Її висновки засновуються на основі ретельного аналізу світової теорії драми, починаючи з Арістотеля, засадничих положень герменевтики, лінгвістичних теорій твору, міфоаналізу, до структуралізму, інтертекстуалістики, психоаналізу та соціоніки.

У монографії «Засади поетики» М. Ласло-Куцюк дає докладний огляд розвитку світової драматургії, зокрема трагедії та комедії. Говорячи про витoki драматичних жанрів, аналізує концепції М. Євреїнова і данського вченого Свенда Ранульфа які заперечують елліноцентризм і стверджують, що зародження театру пов'язане з обрядами, які існували у різних народів. Розгляд подальшого розвитку драматичного мистецтва призводить дослідницю до висновку, що спільною для давньогрецької трагедії та для середньовічної драми була проблема гріха і покарання за нього, вона ж стала панівною в різних національних літературах наступних епох. Саме ця проблема формує драматичний конфлікт не тільки трагедії, але й комедії, яку М. Ласло-Куцюк визначає як драму «навиворіт, і чим інтенсивнішим буде драматизм комедії, тим більша буде її естетична вартість!» [2, с. 296]. Універсальність та глобальність проблематики, на думку дослідниці, єднає давню та новітню драму. Вона вважає, що з погляду давніх людей «важливим і реальним було лише те, що є сакральним, а сакральне лише те, що є часткою космосу. До цих джерел театру та мистецтва взагалі повернувся театр символізму» [2, с. 298]. Саме із цим періодом розвитку світовою драматургії пов'язується творчість Лесі Українки. Час створення драм Лесі Українки М. Ласло-Куцюк визначає як такий, коли популярна на той час соціальна драма натуралістичного типу не відповідала її типу творчості та таланту, а розквіт її драматургії припадає на період, коли панівні позиції зайняла символістська драма, з якою співвідноситься «драма ідей» Лесі Українки. В оцінці її досягнень для дослідниці головне те, що «вона зуміла розширити границі панівної в її час риторики й створити на основі синтезу з іншими традиційними

в літературі конвенціями і формами виразу вищу єдність» [2, с. 305].

М. Ласло-Куцюк досліджує драматургію Лесі Українки, зважаючи на широке контекстуальне поле, і її позиція у цьому питанні абсолютно чітка. «Ми вважаємо цілком правомірним дослідження генетичних зв'язків Лесі Українки з світовою драматургією, і то з двох причин:

1. Письменниця часто розроблювала світові мотиви, а їх можна розробити, тільки відштовхнувшись від існуючих в літературі інтерпретацій певних образів.

2. Леся Українка, подібно до Гете, до Словацького, до Зерова, до Ануя, до Анатолія Франса, в певній мірі навіть до Шекспіра, належала до того типу творців, які черпають своє натхнення насамперед з книжок» [1, с. 237].

На цій позиції ґрунтується компаративний аналіз творів Лесі Українки. М. Ласло-Куцюк досліджує витоки драматичних творів Лесі Українки, на основі порівняння із першоджерелами та робить висновки про способи їхнього переосмислення. Так, розглядаючи оригінальність українських обробок псалмів, вона аналізує драматичні поеми «Вавілонський полон» і «На руїнах», які вважає цікавим експериментом. «З одного боку вони продовжують традиційну лінію українських переробок псалмів, оскільки в них засобами езопівської мови говориться про долю українського народу. Але в той же час вони суперечать цій традиції, оскільки їх автор не уникає, і не зводить до мінімуму посилання на історичний момент, до якого ці твори відносяться, а, навпаки, ще більш розвиває елемент місцевого колориту. Персонажі цих творів – давні євреї, які живуть у дуже точно окреслених історичних умовах. Здавалось би, що Леся Українка найбільше наблизилась до джерела цих творів. Насправді вона найбільше відійшла від старозавітних псалмів як літературний жанр. В цих драматичних поемах релігійні гімни перетворились на літературну фікцію» [1, с. 94–95].

У розгляді інтертекстуальних відсилань драматургії Лесі Українки до прототекстів дослідницю найбільш цікавлять ідейні перегуки. Тому цілком виправданим бачиться її аналіз драми «Кассандри» у порівнянні з трагедією Софокла «Едіп-цар», у якій найгостріше серед інших античних творів постає проблемі

рокованості людської долі. Підставою для такого порівняння дослідниця вважає фіксацію в обох творах ідеї неминучості долі. «Драматична поема «Кассандра» просякнута вірою в неминучість долі, в ній розкриті безсилля людини змінити наперед визначений перебіг подій» [1, с. 113]. Проте, на відміну від античних уявлень про зв'язок долі із родовим прокляттям, «Леся Українка відкинула з легенди про Кассандру ті елементи, які були використані успішно стародавніми письменниками і які пов'язували її з якимось прокляттям» [1, с. 116]. На думку М. Ласло-Куцюк «уявлення про долю, про Мойру в Лесі Українки очищено від впливу певної релігії, або культурної сфери, це уявлення викристалізуване в письменниці як результат роздумів над літературою, релігією, світом, над власною долею, і яке проявляється так абстрактно, зведено до суті, до субстанції, як і концепція детермінізму. Лише, на відміну від детермінізму, визначальним тут є не причинність, а запрограмованість, провіденціальність вирішальних моментів індивідуального життя і людської історії» [1, с. 118]. Окрім ідейно тематичного плану, М. Ласло-Куцюк пропонує аналізувати драми, «зіставляючи, зокрема, семантичні макроконтексти і мікроконтексти твору Лесі українки і твору Софокла, щоб виявити існуючі гомології» [1, с. 119].

Використання структурно-семантичного методу доповнюється історико-літературним. Детально проаналізувавши функціонування античного сюжету та його центрального персонажа у світовій літературі, робить висновок, що в його інтерпретації Леся Українка найближче до балади Ф. Шіллера «Кассандра», оскільки «обидва автори наголошують насамперед на пророцький дар героїні, що «кодом» обох персонажів є бачення, оскільки пророцький дар проявляється у формі видінь» [1, с. 119].

Дискутуючи з Н. Кузякіною, яка у своїй статті стверджувала, що Леся Українка йшла по лінії психологізації міфу, М. Ласло-Куцюк вважає більш результативним такий підхід до твору, який передбачає «розкриття його відношення до міфу не у смислі його психологізації, як вважає дослідниця, а в смислі його розуміння як «позачасова схема» [1, с. 127]. У результаті такого аналізу робиться висновок: «Позачасова» міфічна схема, на якій

побудована «Кассандра», така: кожен конкретний момент людської історії це лише один з проявів її провіденціальності, але водночас і героїчного зусилля особистості, на противагу всьому, утверджувати себе, свої субстанціальні людські сили» [1, с. 133]. Зрештою, дослідниця стверджує: «в театрі Лесі Українки, який складається переважно з драм ідей, найважливіше значення мають співвідношення, які утворюються між основними концептами, якими оперує письменниця і носіями яких виступають персонажі» [1, с. 118].

Міжтекстову комунікацію драматургії Лесі Українки М. Ласло-Куцюк розглядає не тільки у вертикальному, типологічному вимірі, але й у горизонтальному, контактному. Вона проводить паралелі «Блакитної троянди» з «Привидами» Г. Ібсена та «Перед сходом сонця» Г. Гауптмана. У розділі «Леся Українка і Гергарт Гауптман» монографії «Велика традиція: Українська класична література в порівняльному висвітленні» йдеться про збіги та відмінності у творчості двох драматургів у генетичному та структурно-семантичному аспектах. Дослідниця підкреслює різницю у використанні і творчому переосмисленні фольклорного матеріалу у п'єсах Лесі Українки та Г. Гауптмана. Оскільки «кожний з цих письменників вибирав, згідно з переважаючими в даній національній традиції сузір'ями, різні комплекси, і внаслідок цього вибору твір кожного з них має інший глибинний смисл» [1, с. 253]. М. Ласло-Куцюк відзначає у персонажах драм Лесі Українки «нахил до самотності саме гауптманівського типу» [1, с. 243], проте бачить і відмінності, спричинені відмінностями літературних традицій. Різниця зумовлена тим тлом української та російської літературної традиції, на якій виросла Леся Українка і для якої властива політична ангажованість митця. Герої української письменниці, на її думку, «живуть прагненнями і інтересами цього суспільства, і в цьому знаходять смисл свого існування» [1, с. 243]. Цю думку дослідниця ілюструє прикладом Річарда Айрона («У пущі») та Кассандри. Зазначаючи, що драма «Кассандра» – єдина «де всупереч традиції Леся Українка зайнята насамперед вічними проблемами», стверджує, що «її героїня на хвилину не може відірватись від питань, які хвилюють її безпосереднє оточення, її родину, її народ, батьківщину» [1, с. 244]. Відмінності знаходить і

в ставленні до проблеми шлюбу і до моральних засад мистецтва. Використовуючи структурно-семантичний аналіз, доводить, що в «Затопленому дзвоні» Г. Гауптман «вибрав своїм головним персонажем сонячного, небесного героя», Леся Українка символічним відповідником своєї героїні обирає дерево [1, с. 255]. Перевагою Лесі Українки М. Ласло-Куцюк вважає те, що «вона пішла далі від Гергарта Гауптмана в критиці неоромантичної поетизації поривів до висот. Внаслідок цього, метафоричний план п'єси, її естетичні інференції оригінальніші й істотніші, ніж соціально-побутовий план твору» [2, с. 305].

Досягненням Лесі Українки М. Ласло-Куцюк вбачає саме відповідність у її драмах життєвого і метафоричного планів. Відсутність одного з них призводить до творчої невдачі, про що свідчить «Осіння казка», «де реальний, побутовий план був відсутній, і п'єса була розроблена виключно на метафоричному рівні» [2, с. 300]. Наявність життєвого рівня характеризує найкращі п'єси Лесі Українки, але за умови переважання екзистенційного і метафоричного плану.

Всю драматургію Лесі Українки дослідниця бачить комплексно, вона визначає показові для неї аспекти не тільки в контексті світової драматургії, але й у межах творчості письменниці. Так, символіка гори і каменю тлумачиться на основі драм «Камінний господар» та «Осіння казка», а далі робиться висновок: «Метафоричний план п'єси Камінний господар – полярна протилежність метафоричного плану Лісової пісні, цього гімну вічному оновленню природи, яка протистоїть «камінній» руйнівній силі смерті» [2, с. 302].

Безсумнівною заслугою М. Ласло-Куцюк є те, що вона однією з перших в українському літературознавстві використала у своїх дослідженнях методи психоаналізу. Звернення Лесі Українки до драматургії дослідниця пояснює типом її особистості, у якому «виникало напруження між палким почуттям і холодним розсудом, яке могло розрядитись тільки у творчості» [3, с. 139]. У дослідженні «Ключ до белетристики» вона звертається до вчення К. Г. Юнга про колективне та особисте підсвідоме та про психологічні типи. На її думку Леся Українка належить до екстравертного типу, а долучаючи позиції та типологію соціоніки, конкретизує: Леся Українка – етико-сенсорний

динамічний і раціональний екстраверт. У такому висновку вона апелює до спогадів І. Косач-Борисової, які, на жаль доволі поверхово характеризують особистість Лесі Українки і не дають повного уявлення про тип її психології. Більш переконливим, на нашу думку, було б звернення до спогадів іншої сестри, О. Косак-Кривенюк, з якою в мисткині були близькі, щирі, довірливі та більш тривалі стосунки. У науково-документальному дослідженні «Леся Українка. Хронологія життя та творчості» авторка спирається не тільки на власні спогади, вона використовує багатий джерельний матеріал, у першу чергу епістолярій, надзвичайно скрупульозно його фіксує, що забезпечує точність, об'єктивність та достовірність того характеру особистості Лесі Українки, який постає у цій роботі.

Перша драматична спроба Лесі Українки, п'єса «Блакитна троянда», на думку дослідниці, була водночас певним рубежем, який показав авторці, що театральні моделі, запозичені в Г. Ібсена та Г. Гауптмана, тема спадковості, типова для того ж Г. Ібсена та Е. Золя «не відповідає її душевній структурі», тому «вона вибрала цілком інші літературні контексти» [3, с. 236]. Орієнтацією на проблеми сьогодення пояснює М. Ласло-Куцюк особливості інтерпретації Лесею Українкою біблійного сюжету у драматичному етюді «На полі крові». В аналізі цієї п'єси дослідниця проводить паралелі не першоджерелом і не з іншими творами на ту ж саму тему, а з новелою В. Винниченка «Контрасти» та зі статтею Лесі Українки про цього письменника. М. Ласло-Куцюк цілком слушно зазначає, що Леся Українка цікавилася насамперед мотивацією вчинків людей. Але твердження, що вона приписує Юді «цьому учневі Христа ту мотивацію, яку мала би в її добу людина, яка не зрадила своїм прогресивним ідеалам» [3, с. 238], вочевидь потребує пояснення. Поведінка Прочанина демонструє позицію, протилежну філософії персонажа В. Винниченка, і такий висновок абсолютно логічний. Та далі дослідниця аналізує фінал твору і звертає увагу на те, що камінь, кинутий Прочанином в Юду, в нього не влучив, злочин залишився непокараним. «Таке вирішення проблем характерне саме для психологічного типу, до якого належала Леся Українка, який тримається традиційної моралі, не терпить фальші і лицемірства, дуже милосердний», – стверджує

дослідниця [3, с. 239]. Висновки, які М. Ласло-Куцюк робить щодо милосердя Лесі Українки в її ставленні до Юди, звучать доволі контраверсійно, сумнів викликає й твердження щодо дотримання Лесею Українкою «традиційної моралі», її життя та творчість доводить протилежне. Вона завжди у міру своїх сил боролася з етичними стереотипами.

Дослідниця стверджує: «Леся Українка, як етико-сенсорик, жила всіма фібрами душі сучасністю, бо люди з розвинутою сенсорикою живуть насамперед сьогоднішнім днем. Тікати вона нікуди не могла. Хоча Леся Українка писала переважно про інші часи, минуле вона завжди проектувала на сучасність» [3, с.140]. Зацікавленість сучасністю не викликає жодних заперечень, але аргументи виглядають доволі сумнівними, оскільки варто враховувати й зовнішні фактори, зокрема виховання та оточення. Відомо, що найбільший вплив на формування світогляду Лесі Українки мали її матір Олена Пчілка та дядько Михайло Драгоманов, люди суспільно заангажовані та активні. М. Моклиця вважає, що «попри її суспільні інтереси, вона схильна до самотності, самозаглиблення і пошуку особливих станів прозріння чи яснобачення» [4, с. 114]. На основі власної типології і глибокого аналізу творчості Лесі Українки М. Моклиця аргументовано доводить її належність до інтуїтивного (інтровертного) типу з раціональним ухилом.

Застосування різних літературознавчих методологій дозволило М. Ласло-Куцюк зробити висновок про новаторський характер драматургії Лесі Українки, переконливо довести вагомість її драматургічного доробку, визначити його місце в контексті світової модерної драми.

Література

1. Ласло-Куцюк М. Велика традиція: Українська класична література в порівняльному висвітленні. Бухарест: Критеріон, 1979. 286 с.
2. Ласло-Куцюк М. Засади поетики. Бухарест: Критеріон, 1983. 395 с.
3. Ласло-Куцюк М. Ключ до белетристики. Бухарест: Мустанг, 2000. 292 с.
4. Моклиця М. В. Естетика Лесі Українки (контекст європейського модернізму). Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. 242 с.